

Bělka, Luboš

Terminologický slovníček a glosář

In: Bělka, Luboš. *Buddha a jeho zobrazování*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 103-116

ISBN 978-80-210-6545-1; ISBN 978-80-210-6548-2 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128594>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. Terminologický slovníček a glosář

Slovníček obsahuje výběr burjatských, mongolských a ruských termínů, které se v burjatském buddhismu vyskytují, či vyskytovaly. Je zde množství slov tibetského, mongolského či nezjištěného původu, se kterými se více či méně běžně badatel v této oblasti může setkat.

Kurzívou je napsána transliterace burjatského či poruštěného termínu, po pomlčce zpravidla následuje obyčejným písmem zapsaný tibetský ekvivalent, ze kterého burjatský termín vznikl, v /hranatých závorkách je uvedena tibetská transliterace *kurzívou*, označená je zkratkou tib./ a po čárce následuje stručné vysvětlení pojmu, který daný termín označuje. Ne vždy se ovšem podařilo zjistit skutečný původ burjatského termínu. Pokud mají termíny původ v jiných jazycích, jako je například sanskrt či mongolština, je tato skutečnost vyjádřena původním slovem se zkratkou skrt., respektive mong. U některých termínů se ovšem původ slova zjistit nepodařilo. Burjatské termíny často zachycují pouze slyšenou podobu, která se mění s místem. Navíc jednotliví autoři používali v různých dobách různé způsoby transkripce a transliterace, tato skutečnost je ve slovníčku také zachycena. Pravidla burjatštiny, respektive pravidla přepisu slov z burjatštiny nebyla dodržena, zachycena je pouze fonetická podoba, nebo přepis z ruštiny.

A

Abida – skrt. Amitábha, buddha, Öpagme /tib. *’od dpag med/*, doslova „Nekonečné světlo“.

agramba – ngagrampa /tib. *sngags rams pa/*, „mistr slova“, (někdy překládáno i jako „mistr tantrických nauk“ či „mistr magie“) nejvyšší akademický titul, kterého bylo možno dosáhnout veřejnou rozpravou na esoterickém, tantrickém, dacchang (viz *akpa dacan*, *džud*) v burjatských edukačních kláštirech.

Agvan – Ngawang /tib. *ngag dbang/*, bur. podoba tibetského vlastního jména.

akpa dacan – ngagpa dacchang /tib. *sngags pa grwa cchang/*, škola esoterických, tantrických studií, někdy též nazývaný mystický dacchang.

ajmak – stmong. ajimagh, nmong. ajmag, administrativní územní celek v Mongolsku a Burjatsku (odpovídá zhruba našemu kraji), ajmaky sestávají z ulusů (odpovídá zhruba okresu).

Ajuš, Ajusi – skrt. Amitájus, Cchepagme /tib. *cche dpag med/*.

Ar’jabolo – bódhisattva Avalókitěšvara, Čänrzig /tib. *spjan ras gzis/*, nebo

Čänräzigwangčhug /tib. *spjan ras gzigs dbang phjug/*, doslova „Mocný, zřící pronikavým zrakem“. Nejpoblárnější a hlavní božská postava tibetského buddhistického panteonu, symbol nezměrného soucítění a milosrdenství, hlavní patron Tibetu, postava přetělující se do jeho králů a dalajlamů.

Arja-bala – viz *Ar'jabolo*, *Arjabolo*

B

badanam, *badan* – látková dekorace interiéru chrámů, sešitá z různobarevných proužků látky, dekorativní prapory.

balin – torma /tib. *gtor ma/*, doslova „co se rozpadně, roztrhne“, obětina, zpravidla ve tvaru kónusu či pyramidy. Obětina věnovaná *dokšitům* (viz) a duchům, vládcům či hospodářům místa. Zhotovují se zpravidla z těsta, másla, marcipánu atp. a jsou různě dekorované barevnými atributy, jako jsou napodobeniny orgánů lidského těla, plamenů ohně, květů atp. Atributy závisejí na tom, kterým postavám či božstvům jsou obětiny určeny. Některé *baliny* se po chrámových obřadech slavnostně spálí, jiné se uchovávají na oltářích, nebo věnují věřícím.

bandido chambolama – pandita khänpo /tib. *mkhan po/*, učený (lama), sanskrtsko-tibetské slovo, přejaté do burjatštiny, označuje nejvyššího představitele buddhistické ekleziální struktury v Zabajkalsku, titul zněl „hlavní bandido chambolama buddhistů východní Sibiře“.

Bogdo-gegén – bogdgegén (mon.) – titul nejvyššího představitele tibetského buddhismu v Mongolsku. Od roku 1635 do roku 1924 jich bylo osm, poslední bogdgegén byl současně i hlavou mongolského státu a pobýval v hlavním městě Mongolska Ulánbátaru. Jeho následující zrození, 9. bogdgegén žil v exilu v indické Dharamsale. Burjatské synonymní pojmenování bogdgegéna je *čžebczun-damba-chutukta*.

bumba, *bumbe* – *bumpa* /tib. *bum pa/*, rituální nádoba umístěná v chrámech, též kulovitá část stúpy (viz *suburgan*) symbolicky obsahující nápoj nesmrtelnosti (skrt. *amrta*), nebo ostatky Buddhy Šákjamuniho či, v případě pamětní stúpy, ostatky významného buddhistického hodnostáře, zpravidla lamy. Může to být též libovolná nádoba používaná k úkonům spojeným s náboženskou praxí. Známa je tzv. Zlatá bumba, s jejíž pomocí se losem ve Lhase či Pekingu vybírali přední tibetští a mongolští tulkuové. Další funkcí je relikviář, a to buď ve stúpě, nebo se zazdívá do základů významných buddhistických sakrálních staveb.

burchan (bur.) – zobrazení buddhů, bódhisattvů a různých božstev; umísťuje se buď na stolek v chrámu, nebo na domácí oltář, tedy na místo, kde jsou umístěny sochy a obrazy, obětní misky atp.

Č

- Čagdor, Čakdor* – Čhagdor /tib. *phjag rdor*/, nebo také Čhagnadordže /tib. *phjag na rdo rdzel*/, skrt. Vadžrapáni, bódhisattva „s vadžrou“, přední ochranné božstvo mahájánského buddhismu. Spolu s Avalókitéšvarou a Maňđušrím tvoří triádu nejuctívanějších bódhisattvů, nazývanou rigssum gönpo /tib. *rigs gsum mgon po*/ doslova „trojice ochránců“. Vadžrapáni bývá též nazývaný Dordžethül.
- Čamsring* – Čamsing /tib. *lčam sring*/, burjatské jméno tibetské bohyně.
- Čénrezi* – Čänräzig /tib. *spjan ras gzis*/, bur. verze tibetského jména bódhisattvy Avalókitéšvary, jeho častější burjatské pojmenování je ovšem *Arjabolo* (viz).
- čojž chorol, churdé* – čhökjikhorlo /tib. *čhos kji 'khor lo*/, bur. verze tibetského termínu pro kolo Buddhova učení, skrt. *dharmáčakra*, jeden z nejpřednějších symbolů buddhismu.
- čojdžal* – čhögjal /tib. *čhos rgjal*/, skrt. dharmarádža, dosl. vládce (rádža) dharmy (nauky), též bur. podoba jména buddhistického ochranného božstva.
- čokjong* – čhökjong /tib. *čhos skjong*/ – dharmapála, ochránce nauky, božstvo mírného nebo hněvivého aspektu, napomáhající při překonávání překážek na duchovní cestě.
- čojra* – čhöra /tib. *čhos ra*/ doslova „dvůr Dharmy“, původně otevřené prostranství v klášteře, kde probíhají učené disputace, v Burjatsku název náboženské filosofické školy cchänñi (viz *cannit*), nebo budovy, kde škola sídlila. Synonymem je vzácně používaný termín *šojryn dugan*.
- čžabdan* – chrámová lavice /tib. *žabs gdan*/ na sezení pro lamy, pokrytá dlouhými kusy bílé plsti a barevnými polštáři, čabakami. Každý mnich má své podle hierarchie dané místo k sezení během obřadů, počet polštářů odrážel pozici mnicha v klášteře.
- čžagan* – klášterní kuchyně, též *žagan*.
- čžalcan* – bur. dekorativní prvky, cylindrické látkové sloupy.
- Čžamco, Čžamso* – Gjamccho /tib. *rgja mccho*/ – bur. podoba tibetského vlastního jména.
- čžebczun-damba-chutukta* – /tib. *rdže bcun dam pa*/, viz *Bogdo-gegén* (bogdgegén).
- čintamani* – skrt. *čintámani*, klenot či drahokam splňující všechna přání, smlouba buddhistické nauky.

D

- dacan* – dacchang /tib. *grwa cchang*/, fakulta či škola buddhistického edukačního kláštera. V Burjatsku se název používal pro označení buď celého kláštera či klášterního komplexu, nebo i pro jednotlivé stavby, případně i v původním významu tibetského slova. V Burjatsku existovaly čtyři základní klášterní školy (dacchangy): (1) exoterický, filosofický (viz *cannit*, cchänñi), (2) esoterický, tantrický (viz *džud*, gjü), (3) astrologický (viz *dujnhor*, dünkhor) a (4) lékařský (viz *manba*, mänpa).
- dalajlama /tib. *tá la'i bla ma*) nejvyšší představitel tradice Gelugpa, duchovní a světská hlava Tibetu.
- damare* – (skrt. *damaru*), bubínek, rituální předmět používaný při obřadech v kláštorech.
- Dančžur* – Tandžur /tib. *bstan 'gjur*/, doslova „Překlady komentářů“, část kánonu severního, tibetského, buddhismu.
- Dara-eche* – populární ženské buddhistické božstvo Zelená Tára.
- Dara-eche-sume* – chrám bohyně Zelené Táry.
- Devažin* – Dewačän /tib. *bde ba čan*/, skrt. Sukhávati, doslova „Blažená“, burjatská podoba tibetského pojmenování západního ráje buddhy Amitábhy.
- Demčog*, *Demčok* – Demčhog /tib. *bde mčhog*/, doslova „Nejvyšší blaho“, jméno jednoho z nejvyšších tantrických ochranných božstev, skrt. Samvara. Spolu s Guhjasamádžou (viz *Sanduj*) a Jamántakou (viz *Žigžed*) hlavní jidamy tibetské tradice Gelugpa.
- dokšit* – z mon. *dokšin*, divoký, bur. a mon. označení třídy ochránců nauky (skrt. *dharmapála*), nebo místa (skrt. *lókapála*) v buddhismu. Hněvivá božstva v buddhismu.
- dorže* – dordže /tib. *rdo rdže*/, vadžra (skrt.), hromoklín, symbol diamantu v severním buddhismu, též rituální předmět podobný žezlu.
- dugan*, *dukan* – dukhang /tib. *du khang*/, doslova „dům shromažďování“, v burjatských kláštorech to byly menší stavby určené pro obřady dedikované jednotlivým božstvům panteonu tibetského buddhismu.
- Dujnhor*, *Dujnkor* – dünkhor /tib. *dus 'khor*/, doslova „Kolo času“, skrt. *Kálačakra*. V Burjatsku označení pro astrologickou školu (dacchang). Též jméno tantrického buddhistického božstva Kálačakra (Kolo času).
- dulba* – dulwa /tib. *du ba*/, doslova „disciplína“ (skrt. vinaja). Součást souboru Cawä nga /tib. *rca ba lnga*/, doslova „Pět základních textů“.
- dule* – (bur.) zvednuté okraje střechy chrámů.
- dzu*, *džú* – Džowo /tib. *džo bo*/, doslova „pán“, Buddha Šákjamuni. Někdy psáno též *žú* (např. *Zandan žú*).

- džalsan* – gjalcchän /tib. *rgjal mcchan/*, doslova „symbol vítězství“, vítězná korouhev. Dlouhé, barevné, zavěšené látkové cylindry, dekorace interiéru chrámů, sešitá z různobarevných proužků látky.
- Džampa* – Čhampa /tib. *bjams pa/*, burjatská verze tibetského jména budoucího buddhy Maitréji, jeho častější burjatské pojmenování je ovšem *Majdar* (viz). Též osobní jméno.
- Džampal* – Džampal /*džam dpal/*, bódhisattva Maňdžuśrí, buddhistické božstvo, bódhisattva, znám též pod jménem Džamjang (tj. Maňdžughóša), jeden z trojice ochránců, bódhisattvů.
- Džamsaran, Džamsran* – viz *Žamsaran*.
- džud* – gjü /tib. *rgjud/* doslova tantra, tradice (v původním latinském významu *trado* – předávat). 1. klášterní škola tantrických nauk; 2. oddíl tantrických děl v Kandžuru
- džud dacan* – gjü dacchang /tib. *rgjud grwa cchang/*, burjatské pojmenování esoterické tantrické školy gjü (viz *džud*).
- džud dugan* – gjü dukhang /tib. *rgjud 'du khang/*, burjatské pojmenování chrámu.

G

- gabala* – skrt. *kapála*, rituální nádoba zhotovená zpravidla z vrchlíku lidské lebky, lať *kalva*. V tantrickém buddhismu atribut některých božstev.
- gabžu, gabža* – kabču /tib. *dka' bču/*, první akademický titul v burjatských dacchanzích udělovaný zpravidla bez veřejné disputace.
- gadamba* – Kadampa /tib. *bka' gdams pa/*, doslova „škola ústních pokynů“, jedna z tibetských buddhistických škol či řádů.
- Galdan, Gandan* – Gandän /tib. *dga' ldan/*, doslova „Blaženost mající“, „Blažená“, „Místo spokojených“, tibetský klášter tradice Gelugpa, severovýchodně od Lhasy, založen 1409. Burjatská verze tibetského jména východního ráje budoucího buddhy Maitréji, skrt. *Tuśita*. Hlavní klášter v Urze (dnešním Ulánbátaru) nese stejné pojmenování – Ganden.
- Gandan Šiddubling* – Gandän Šedubling /tib. *dga' ldan šes grub gling/*, burjatská verze tibetského pojmenování kláštera, doslova „Místo dovršeného vědění či moudrosti.
- Gančžur* – Kandžur /tib. *bka' 'gjur/*, doslova „Překlady slov Buddhových“, část kánonu severního, tibetského, buddhismu.
- garčak* – karčhag /tib. *dkar čhag/*, soupis či seznam publikací tiskáren v buddhistických klášterech.

- gecul*, *gecyl* – *gecchul*, *gecchül* /tib. *dge cchul*/ stupeň nižší mnišské ordinace, skrt. *śrāmanēra*, mnich-novic. V Burjatsku titul *gecchul* představoval druhý stupeň, tedy titul duchovního stojícího výše než *novic* čili *chuvarak*.
- gegen*, *gegén*, *gegan* – *gegän* /tib. *dge rgan*/, starší mnich, učitel, vedoucí mnišské obce, přeneseně rozpoznáný znovuzrozenec, „převtělenec“, bur. *chubilgan*, zpravidla vysoký buddhistický církevní hodnostář, učitel.
- gelukpa*, *gelugpa* – *Gelugpa* /tib. *dge lugs pa*/, „Řád ctnostné řehole“, poslední z velkých tibetských buddhistických škol či tradic, založená tibetským náboženským reformátorem *Congkhapou* ve 14. století. Synonymem názvu *Gelugpa* je pojmenování „žluté čepice“ (tib. *žaser /žwa ser/*), které odkazuje na barvu pokrývky hlavy jejích příslušníků.
- gelun*, *gelon* – *gelong* /tib. *dge slong*/, buddhistický mnich s nejvyšším svěcením (skrt. *bhikšu*), plně ordinovaný mnich.
- genen* – *geñen* /tib. *dge bsñen*/, skrt. *upāsaka*, laický buddhista, který se zavázal dodržovat několik, či všech pět záповědí: zdržovat se (1) zabíjení živých tvorů, (2) mluvení nepravdy, (3) nepřístojného sexuálního chování, (4) brání toho, co není dáváno, (5) požívání omamných látek. V Burjatsku byl titul ovšem *genen* brán jako mnišský titul.
- gepkoj*, *gebkuj* – *gekö*, *gekjö* /tib. *dge bskos*/, dozorce nad vnitřní kázní v klášteře či klášterní škole.
- geše* – *geše* /tib. *dge bšes*/, skrt. *kaljānamitra*, doslova „šlechtný přítel“ či „přítel ctnosti“, spolumnich. *Geše* představuje akademický titul v burjatských edukačních klášterech.
- Goman* – *Gomang* /tib. *sgo mang*/, doslova „Mnoho dveří“, burjatská podoba tibetského názvu *dacchangu* klášteře *Däpung*, kde se tradičně vzdělávalo mnoho mongolských a burjatských mnichů.
- Gonbo*, *Gombo* – *Gönpo* /tib. *mgon po*/, burjatská podoba tibetského jména buddhistického božstva *Mahākāly* skrt., doslova „Velký černý“. Též třída buddhistických božstev – ochránců.
- Gončok*, *Gončog*, *Končok*, *Končog* – *Könchog* /tib. *dkon mčhog*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména, doslova „Klenot“.
- gu* – *gau* /tib. *gaʼul*/, relikviář, škapulíř, v tibetském pohřebním rituálu kovová schránka s kostmi zemřelého, zůstatky.
- Gunrik* – *Künrig* /tib. *kun rig*/, burjatská verze jména tibetského tantrického božstva, doslova „Vševědoucí“.

Ch

- chadak* – khatag /tib. *kha btags*/, doslova „to, co se klade před obličej“, pruh látky, obřadní stuha, šála, zpravidla hedvábná, darovaná (či vyměňovaná) na znak úcty, přinášená do chrámů, poutních míst či osobám atp. jako projev díků. Nejskvostnější chadaky bývají vyšívané či zdobené aplikacemi. Někdy byly používány jako platidlo.
- chambo* – khänpo /tib. *mkhan po*/, doslova učitel, termín používaný pro představeného kláštera, opata, též jako titul na úrovni profesora. Další význam termínu je titul vládního úředníka v Mongolsku majícího na starost náboženské záležitosti.
- chambolama* – burjatský titul vyšších lamů, zpravidla představených velkých klášterů. Se sanskrtským přídomkem pandito (bur. *bandido*), označujícím „učení, moudrý“, vytváří titul nejvyššího v hierarchii burjatských buddhistických duchovních (viz *bandido hambolama*).
- chubilgán* – z mong. *chuvilah*, obrozovat se, měnit se, znovuzrozmocovat, (tib. tulku /*sprul sku*/, skrt. *nirmánakája*, měřitelné tělo, či tělo proměny, jedno ze tří buddhových těl, skrt. *trikája*), bur. označení pro rozpoznávaného znovuzrozence, nebo také (méně správně) převtělence. Titul významných buddhistických osobností, zpravidla lamů, kteří byli uznáni jako nové zrození zemřelé významné osobnosti. Nejznámějším chubilgánem je například dalajlama či pančhenlama.
- chural* – shromáždění, zasedání, též buddhistický obřad, služba, společné čtení textů, náboženský svátek atp.
- churde* – maničökhör /tib. *ma ni chos 'khor*/ nebo manikhörlo /tib. *ma ni 'khor lo*/ – „modlitební mlýnek“.
- chutuhta* – z mong. *chutagt*, svatý, vysoký představitel buddhismu v Mongolsku, (znovu)zrozenec viz *chubilgan*.
- chuvarak* – chuvarak, burjatský termín pro označení novice – buddhistického mnicha. V Burjatsku není totožný s tibetskou a mongolskou kategorií gecchul (viz *gecul*). *Sensu stricto* není chuvarak termín, který by odpovídal nějakému monastickému stupni či titulu, je to označení žáka, učedníka, zkrátka toho, kdo se učí, bez ohledu na to na jakém stupni edukačního systému, nejvhodnější překlad je asi „student“.

I

- idam* – jidam /tib. *ji dam*/, doslova slib, přísaha, třída osobních ochranných božstev, které si adept tantrického buddhismu volí tak, aby jeho jidam nejlépe vyjadřoval jeho osobnost, vedl ho a chránil. Kategorie jidam odpovídá skrt. termínu *iṣṭadévatá*. Toto meditační božstvo, zjevující se meditátorovi „vnitřním zrakem“, může mít podobu (či aspekt) hněvivou, mírnou nebo polohněvivou. Tantrická forma buddhů a bódhisattvů.

J

jarnaj – jarnä /tib. *dbjar gnas*/, mon. chajilang (chajlan), skrt. *prätimókša*, každoroční „letní duchovní cvičení“ obřad tibetských, mongolských a burjatských mnichů, trvající 45 dní, bývá stanoven na šestnáctý den posledního letního měsíce.

Julkor Srun – Julkhorsung /tib. *jul 'khor bsrung*/, král-strážce světa (skrt. *lókapála*), ochránce východní světové strany (skrt. *Dhrtaráštra*), někdy chápaný také jako a ochránce Buddhovy nauky (skrt. *dharmapála*).

karčžupa, karžudpa – Kagjüpa /tib. *bka' brgjud pa*/, doslova „ústní tradice“, jedna ze čtyř hlavních tradic či řádů tibetského buddhismu.

Kumbum – Kumbum Džampaling, nebo Čhampaling /tib. *sku 'bum bjams pa gling*/, doslova „Klášter sta tisíce buddhů“ či „Svět Maitréji se sto tisíci podobiznami“, hlavní klášter tibetského Amda, podle legendy založen Congkhapou. Podle jiné tibetské legendy vznikl klášter na místě, kam dopadla krev z pupečníku novorozence, později známého jako Congkhapa. Na místě vyrostl zázračný sanantálový strom, jehož sto tisíc listů neslo podobu Simhadhvániho.

L

labcze – bur. a mon. *ovó, obó* – kultovní místo pro přinášení obětí vládcům (hospodářům) místa, božstvům země.

lacab – lacchab /tib. *bla cchab*/, zástupce, pomocník představeného (viz *širetuj*) kláštera či dacchangu (viz *dacan*).

lamachaj – představený kláštera či klášterní školy, dacchangu, viz *širetuj*, vyskytuje se například v názvech stúp (viz *suburgan*)

Lavran, Lavrang – Labrang /tib. *bla brang*/, doslova „Palác nejvyšších (lamů)“.

lhakan – lhakhang /tib. *lha khang*/, doslova „dům božstev“, tibetský buddhistický chrám obecně. V tibetské terminologii označení pro jakoukoliv sakrální či kultovní stavbu, tedy například i pro kostel či mešitu.

lharamba – lharampa /tib. *lha rams pa*/, třetí, nejvyšší, akademický titul získávaný při veřejné disputaci v exoterickém, filozofickém, dacchangu čhöra v Burjatsku.

lobon – lobjön /tib. *slob dpon*/, (skrt. *áčárja*), guru, duchovní učitel, učitel obecně.

Lobzang – Lozang /tib. *blo bzang*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména.

Loselin – Losalling /tib. *blo gsal gling*/, druhý dápungský cchänñi dacchang, filozofie se v něm vyučovala podle prací gandänského opata Sönam Dagpy /tib. *bsod nams grags pa*/ (1478 až 1554).

lungta – *lungta* /tib. *rlung rta*/, doslova „větrný kůň“, (bur. též *chimor*) nejčastěji papírový pruh, modlitební prapor, zpravidla se zobrazením koně a jiných mytických zvířat, poskytující magickou ochranu.

M

maharanca (mong.) – čtyři ochránci, skrt. *maharádža*, jejich zobrazení jsou vždy umístěná na jižní vchodové stěně chrámu.

Majdar, *Majdari* – skrt. Maitréja, burjatská a mongolská verze jména budoucího buddhy.

manba, *mamba* – *mänpa* /tib. *smän pa*/, název lékařského dacchangu, školy tibetské medicíny, především tradiční fytoterapie.

manba dacan – *mänpa dacchang* /tib. *smän pa grwa cchang*/, burjatská verze tibetského pojmenování medicínské klášterní školy.

mandal, *mandel* – skrt. *mandala*, tib. *kjilkhor* /tib. *dkjil khor*/, doslova kruh, kolo, magický diagram, dvoj či trojrozměrný. V tantrickém buddhismu představuje mandala oběť božstvům. Uprostřed mandaly je zobrazené hlavní ochranné božstvo, jemuž jsou ostatní božstva, zobrazená na periferii mandaly, podřízená. Obětování mandaly probíhá jako cyklický obřad, každodenní rituál, „kruhová oběť vesmíru“, spočívající v uctívání kosmické mandaly. Na tuto mandalu se kladou zrnka rýže, sladkosti atp. jako obětina. Ve středu mandaly je sídlo božstev, hora Méru, čtyři velké a osm malých světadílů se rozkládá okolo ní, na mandale se dále nacházejí „čtyři poklady světa“, „sedm klenotů, bohyně atp. Celá mandala se obětuje, věnuje třem klenotům buddhismu (Buddhovi Šákjamunimu, dharmě a sangze) nebo Ádibuddhovi.

mani – (bur.) mantry.

Manla – *Mänla* /tib. *smän bla*/, burjatská verze jména tibetského patrona léčení, ochránce lékařství.

manramba – *mänrampa* /tib. *smän rams pa*/, nejvyšší akademický titul, který lze získat při veřejné disputaci na medicínském dacchangu, burjatské lékařské škole.

Megzed Džanrajseg – mong. pojmenování bódhisattvy Avalókitéšvary, Čänräzig/tib. *spjan ras gzis*/, v Burjatsku méně používané.

N

najdak – bur. vládce (hospodář) místa, božstvo.

najdan – arhat ve smyslu jeden ze šestnácti Buddhových průvodců, svatých žáků.

Namsaraj – *Namthösä* /tib. *nam thos sras*/ – král-strážce světa (skrt. *lókapála*)

a ochránce Buddhovy nauky (skrt. *dharmapála*), severní světové strany (skrt. Vaišravana), také král Nojdzinů, horských božstev chránících Sever. Někdy ztotožňován i s Kuberou.

nanso – nangso /tib. *nang sol*/, mnišská monastická funkce, doslova „komorník“ či správce mnišských cel.

Nartang – Narthang /tib. *snar thang*/, tibetský klášter jihozápadně od Žikace, založený v roce 1153 a proslulý svojí tiskárnou tibetských textů.

nerpa – ňerpa /tib. *gñer pa*/, klášterní pokladník, monastický ekonom.

Nima – Ňima /tib. *ñi ma*/ – doslova Slunce, burjatská podoba tibetského vlastního jména.

nojon – nojan (mong.) šlechtic, původně vysoký mandžusko-mongolský titul.

O

očir – (mon.), dordže /tib. *rdo rdže*/, skrt. *vadžra*, rituální předmět ve tvaru žezla, původně „hromoklín“. Tantrický symbol soucitu (skrt. *karuná*), ve slovních spojeních znak náležitosti k tantrismu.

obó – (staromon. *obugh-a*, mon. *ovó*), kultovní stavba původně šamanistická, později převzatá buddhismem, sestávající z nakupené hromady kamení a větví s modlitebními praporky (viz *lungta*). Místo pro náboženské obřady, především úlitby a přinášení darů a obětí místním božstvům. Obó se zpravidla vyskytují na topograficky významných místech, jako jsou orientační body v horách či ve stepi, křižovatkách cest, soutocích řek a potoků atp. Tibetský ekvivalent obó je *lhatho* /tib. *lha tho*/.

ongon – mon. *onggon*, bur. šamanistický termín pro duchy, zemřelé předky a též pro jejich zobrazení.

Otoči – patron medicíny (Viz Manla).

P

Pagžeba – Phagkjepo /tib. *‘phags skjes po*/ – král-strážce světa (skrt. *lókapála*) a ochránce Buddhovy nauky (skrt. *dharmapála*), ochránce jižní světové strany (skrt. *Virúdhaka*).

Paldan – Paldän /tib. *dpal ldan*/, burjatská verze tibetského vlastního jména, doslova vznešný, urozený, viz též *Baldan*.

Paldan Brajbun – Paldän Däpung /tib. *dpal ldan ‘bras spungs*/, burjatská verze plného tibetského jména kláštera Däpung, doslova „Vznešená hromada plodů (či rýže)“, též jméno burjatského Congolského (Muročinského) kláštera.

Paldan Lhamo – Paldän Lhamo /tib. *dpal ldan lha mo*/, skrt. Šrí Déví, ženské božstvo, patronka Lhasy.

Paldan Dašikil – Paldän Tašikhjil /tib. *dpal ldan bkra šis 'khjil*/, burjatská verze plného tibetského jména kláštera Labrang, doslova „Vznešený kruh stěstí“.

Pema – Päma /tib. *padma*/, doslova „Lotos“, burjatská podoba tibetského vlastního jména.

prichod – rus., vlastně se jedná o laickou část buddhistické sanghy, nicméně tento termín není v Burjatsku používán, analogie diecéze, neboť zahrnuje obyvatele, buddhisty, a také území, z tohoto důvodu se jako ekvivalentu používá „správní oblast kláštera“.

pandito-chambo – jedna z verzí psaní titulu nejvyššího představitele buddhismu v Burjatsku bandido chambolamy (viz). První část je ze sanskrtského pandit (učení) a druhá z tibetského khänpo (představený kláštera či jeho části).

R

Rabdan – Rabdän, Rabtän /tib. *rab gdan*/, též Rabtän /tib. *rab brtan*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména, doslova „Odhodlaný“.

rabžun – rabčung /tib. *rab bjung*/, doslova „úplně odedší“, osoba v bezdomoví, nejnižší mnišská ordinace. Někdy ovšem používané jako synonymum laika (skrt. *upāsaka*, mong. *ubaši*), což je osoba *sensu stricto* bez mnišské ordinace. Pokud se jedná o ordinovanou osobu, používá se synonymum bur. *genen* (geñen) či bandi, nebo i burjatského termínu *barma-rabčun*. Další význam termínu odpovídá prvnímu roku šedesátiletého tibetského kalendářního cyklu.

ramžamba, rabžampa – rabdžampa /tib. *rab 'bjams pa*/, doslova „moudrostí přetékaající“, první, nižší, akademický titul buddhistické nauky cchänñi (viz *cannit*) získávaný při veřejné disputaci v exoterickém, filozofickém, dacchangu čhöra v Burjatsku.

rimpoče – rinpoče /tib. *rin po che*/, vysoký tibetský titul, doslova „ctihodný“.

ritod – rithö /tib. *ri khrod*/, poustevna, odlehlé místo určené k meditacím.

S

sachjusan, sachiusan – ochránce. Ekvivalent termínu čhökjong /tib. *chos skjong*/, skrt. *dharmapála*, čili ochránce nauky Buddhy Šákjamuniho. Též i *lókapála*.

Sanduj – Sangdü /tib. *gsang 'dus*/, tantrické božstvo, skrt. *Guhjasamádža*.

Senge – Sengge /tib. *seng ge*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména, doslova „Lev“.

Sera – Sera Thegčheling /tib. *gser theg čhen gling*/, doslova „Zlaté sídlo mahájány“, hlavní klášter tibetské školy Gelugpa /tib. *dge lugs pa*/, ležící asi tři kilometry severně od Lhasy, založený v roce 1417/1419 Congkchapovým žákem.

Sodnam, Sodnom – Sönam /tib. *bsod nams*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména.

sokčin dacan – cchogčhen dacchang /tib. *cchogs čhen grwa cchang*/ – doslova „dům velkých shromáždění“, část kláštera určená ke společnému setkání všech mnichů ke společným obřadům, hlavní chrám kláštera.

suburgan – skrt. stúpa, z mon. *suwraga*, navršenina nad hrobem, tib. čhörten /*mčhod rten*/, typická buddhistická kultovní stavba, relikviář či památník.

Š

šaljago, šámo – žalno /tib. *žal ngo*/ – vrchní dozorce nad dodržováním klášterní kázně, též se pro tuto funkci používal termín *šaljago, gebkuj* či *gepkoj*./

Šambala – Šambhala /tib. *šam bha la*/, *Šambalajn oron*, bur., mytická země severního buddhismu, pozemský ráj, kterého bude dosaženo po vítězství nad heretiky a nepřáteli Buddhovy nauky, sem se shromáždí všichni následovníci Buddha. Mýtus Šambhaly nese eschatologické prvky severního buddhismu, byl zvláště šířen v obdobích ohrožení, krize a úpadku. Mýtus je literárně zachycen v knize „Cesta do Šambhaly“ /tib. *šam bha la'i lam jig*/, jejíž autor je tibetský mnich Pančhen Paldän Ješe z kláštera Tašilhünpo (pančhenlama). Též označení „čisté země“, která je kolébkou Kálačakratantry. Král Šambhaly Sučandra požádal jednoho mnicha, aby tam učil Kálačakru, odtud přišla do Indie a potom do Tibetu.

Šigemuni Budda – bur. Buddha Šákjamuni.

Šigemuniin sume – Šákjamuniho chrám.

šigner – šigněr /tib. *šig gñer*/, správce klášterního hospodářství, ekonom kláštera.

širetuj – (bur.) pojmenování představeného, opata buddhistického kláštera, nebo představeného klášterní školy, dacchangu (viz *dacan*). Synonymum tibetského khänpo.

šodon – stúpa (bur. *suburgan*).

T

tachil – (mong. i bur.) obětina, přinášení obětí, poskytování obětí.

tachilči – burjatští buddhističtí chrámoví pomocníci, mniši připravující vše potřebné pro oltáře a příslušné obětiny (viz *tachil*).

tachilyjn šir – (bur.) stolky pro obětiny nacházející se v interiéru chrámů.

tajša – mon. tajdž, stmo. *tajidži*, titul burjatské, mongolské a tibetské nobility.

tanka – (bur.) *thangka* /tib. *thang ka*/, druh obrazu v severním buddhismu, zobrazující buddhy, bódhisattvy, božstva, mandaly atp., malovaný či tištěný na plátno, kůži či papír, různě veliký, od malých přenosných obrázků o velikosti několika centimetrů až po gigantické obrazy o velikosti desítek metrů, které se vyvěšují na klášterních zdech při příležitosti velkých náboženských svátků.

Tanzin, Tenzin – Tändzin /tib. *bstan dzin*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména.

tengri – (mon.), božstvo, duch atp. analog tib. *lha*, skrt. *déva*.

tiba, tipa – *thipa* /tib. *khri pa*/, doslova „sedící na trůnu“, termín *thithong* /tib. *khri thog*/ je synonymní, titul představeného klášterní školy (*dacchangu*) v některých tibetských kláštěrech. V Mongolsku mu odpovídá titul *khänpo* a v Burjatsku titul *širetuj*.

toli – (bur.) kruhová magická zrcadla, někdy pozlacená, bývají umístěná buď v interiéru chrámů, nebo na jejich vnějších zdech jako architektonický dekorativní prvek.

tušilge – chrámová lavice na sezení s opěrkou zad pro vyšší lamy, pokrytá dlouhými kusy bílé plsti a polštáři (viz též *čžabdan*).

Tára (skrt.), tib. *Dolma* /*sgrol ma*/ – bohyně „Vysvoboditelka“. V tibetském buddhismu je zobrazována nejčastěji v bílé nebo zelené podobě a uctívána jako družka bódhisattvy Avalókitéšvary, z jehož slzy soucitu se zrodila.

U

ulus – burjatský termín pro administrativní celek (analogický okresu), též vesnice či sídlo, původně označující rod, přeneseně i stát, lidé. Z *ulusů* se skládají *ajmaky*.

uma – *uma* /tib. *dbus ma*/ doslova „střed“, buddhistická dialektika, učení školy Mádhamiků. Součástí souboru *Cawä nga* /tib. *rca ba lnga*/, doslova „Pět základních textů“.

umzat, umzad – *omdzad*, skrt. *parama*, hlavní duchovní kláštera, též *umdzä* /tib. *dbu mdzad*/.

Urga – hlavní město Vnějšího Mongolska, dnešní Ulánbátar.

V

Vančuk, Vančug – *Wangčhug* /tib. *dban phjug*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména.

Z

- zinda* – dzinda /tib. *dzin grwa*/, školní třída, učební skupina v dacchangu.
- zot* – dzö /tib. *mdzod*/ doslova „pokladnice“, buddhistická metafyzika (skrt. *abhidharma*), plný název /tib. *chos mngon mdzod*/ bývá často zkracován. Součást souboru *Cawä nga* /tib. *rca ba lnga*/, doslova „Pět základních textů“.
- zula* – (bur.) chrámové lampy, nejčastěji s přepuštěným máslem, název obřadu a svátku.
- zuračin* – (bur.) umělec, malíř, výtvarník, malíř thanegk, kvalifikace burjatského buddhistického mnicha.
- zurchajči* – astrolog, věstec, kvalifikace burjatského mnicha.

Ž

- žagan, žabon, žaban* – klášterní kuchyně či jídelna.
- žalcan* – gjalchän /tib. *rgjal cchan*/, prapor, korouhev vítězství, zpravidla cylindrického tvaru, sešitý z barevné látky, nebo vytvořený z měděného plechu či polychromovaného dřeva.
- Žamjan* – Džamjang /tib. *džam dbjangs*/, skrt. Maňdžughóša, jedno ze jmen bódhisattvy Maňdžušrího (též Džampäjang, Džampal), jeden z trojice ochránců, bódhisattvů (viz Rigsun gönpo).
- Žamni-san* – Čänmizang /tib. *spjan mi bzang*/ – král-strážce světa (skrt. *lókapála*) a ochránce Buddhovy nauky (skrt. *dharmapála*), západní světové strany, nazývaný též Migmizang, (skrt. *Virúpákša*).
- Žamsaran, Žamsran, Žamcaran* – podoba božstva Mahákály, v Burjatsku též bůh války.
- Žapa* – Žapä /tib. *bžad pa*/, burjatská podoba tibetského vlastního jména, doslova „Usmívající se, Smějící se“.
- žebzun* – džebcün /tib. *rdže bcun*/, ctihodný.
- žudba dacan* – jiný název pro esoterickou školu gjü (viz *džud, akpa dacan*).
- žut mat* – gjü-mä /tib. *rgjud smad*/ fakulta nižších tantrických studií v Gandänu, kterou založil v roce 1433 Šerab Sengge /tib. *šes rab seng ge*/.
- žut dot* – gjü-tö /tib. *rgjud stod*/ fakulta vyšších tantrických studií v Gandänu, kterou založil v roce 1462 Künka Döndub /tib. *kun dga' don grub*/.